

Marcin Sabaciński

Narodowy Instytut Dziedzictwa

National Heritage Board of Poland

Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym współczesności

Crime against contemporary archaeological finds

Abstrakt

Artykuł zarysowuje ogólny obraz zjawiska przestępczości przeciwko zabytkom archeologicznym pochodzącym z czasów współczesnych. Zawiera podstawy prawne, opis problemu kradzieży i niszczenia obiektów dziedzictwa, ocenę istniejących regulacji ustawowych oraz praktyki zwalczania tego specyficznego rodzaju przestępczości.

Słowa kluczowe: archeologia współczesności, archeologia pól bitewnych, archeologia konfliktów zbrojnych, nielegalne wykopaliska, ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawa o rzeczach znalezionych, przestępczość przeciwko zabytkom, ochrona zabytków

PRZESTĘPCZOŚĆ PRZECIWKO ARCHEOLOGICZNYM zabytkom współczesności posiada swą specyfikę, która powoduje, że zarówno zapobieganie, jak i zwalczanie zagrożeń dla tej części dziedzictwa jest obecnie jednym z najtrudniejszych wyzwań konserwatorskich. Przedstawienie zarysu zagadnienia wymaga przede wszystkim zaprezentowania definicji zabytku i definicji zabytku archeologicznego, które w tym kontekście mają znaczenie kluczowe. Następnym etapem wyjaśnień powinno być opisanie działań, które powodują naruszenie przepisów karnych dotyczących zabytków, ujętych w różnych aktach prawnych. Konieczne będzie też nakreślenie obrazu zjawiska, które nazwać można przestępczością przeciwko archeologicznym zabytkom współczesności.

Jak wiadomo, przestępstwami i wykroczeniami są działania, które wypełniają treść przepisu karnego, a podstawowa różnica między wykroczeniem a przestępstwem zależy od wymiaru kary, którą dany czyn jest zagrożony. W Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami znalazły się cztery przestępstwa i jedenaście wykroczeń¹. Każde z nich może dotyczyć zabytków archeologicznych, jednak większość wspomnianych wykroczeń ma

Abstract

The article presents the overall image of the phenomenon of crime against archaeological finds from contemporary times. It contains the legal basis, the description of the problem of theft and damage to heritage, an evaluation of the existing statutory regulations, and practices of combating this specific type of crime.

Keywords: archaeology of the contemporary past, battlefield archaeology, archaeology of armed conflicts, illegal excavations, act on the protection and the guardianship of monuments, act on found property, crime against monuments, monument protection

CRIME AGAINST CONTEMPORARY ARCHAEOLOGICAL finds is specific, which means that both prevention and combating threats to this part of heritage is currently one of the greatest challenges in heritage management. In order to present an overview of the matter, it is necessary to give the definition of a monument and the definition of an archaeological find, which are crucial in this context. The next part of the explanation should describe the acts which result in a breach of penal provisions concerning monuments which are contained in various legal acts. It will also be necessary to provide a description of the phenomenon which can be called crime against contemporary archaeological finds.

As is known, crimes and offences are acts which meet the conditions described in penal provisions, and the main difference between an offence and a crime lies in the maximum penalty which the act carries. The *Act of 23 July 2003 on the protection and the guardianship of monuments* enumerates four crimes and eleven offences¹. Each of them can concern archaeological finds, but the majority of the offences are of marginal significance in this context. The most frequently breached provision on offences

w tym kontekście znaczenie marginalne. Najczęściej naruszaniem przepisem dotyczącym wykroczeń jest art. 111 ustawy penalizujący nielegalne poszukiwanie zabytków ruchomych, w tym archeologicznych, przy pomocy urządzeń technicznych i elektronicznych oraz sprzętu do nurkowania², a także artykuły 115 i 116³ penalizujące niepowiadomienie o odkryciu przedmiotu mogącego być zabytkiem. Często wiąże się z nim przywłaszczenie zabytku bądź po prostu cudzej rzeczy, co penalizuje art. 284 Kodeksu karnego⁴, bowiem wszystkie zabytki archeologiczne z terenu Polski, bez względu na sposób odkrycia, stanowią własność skarbu państwa. Zgodnie z ostatnią nowelizacją ustawy od 1 stycznia 2018 roku wykroczenie opisane w art. 111 będzie przestępstwem. Kolejnym wśród powszechnie naruszanych przepisów ustawy jest art. 108 dotyczący zniszczenia lub uszkodzenia zabytku⁵. W odniesieniu do dziedzictwa archeologicznego przestępstwo to może dotyczyć zarówno zabytkowego przedmiotu, jak też stanowiska archeologicznego. Naruszenie pozostałych przepisów karnych przywołanej wyżej ustawy, opisujących nielegalny wywóz za granicę, podrabianie i przerabianie zabytków do celów handlowych i świadome wprowadzanie tych obiektów do obrotu, w odniesieniu do zabytkowych relikwów współczesności jest o wiele trudniejsze do zaobserwowania, uznaje się je więc za mniej powszechne. Być może jest to pogląd niewłaściwy, jednak dopóki wykrywalność tych specyficznych naruszeń prawa nie wzrośnie, nie ma odpowiednich argumentów, żeby z nim dyskutować.

Najważniejszą zasadą ochrony dziedzictwa archeologicznego jest zachowanie jego elementów w stanie możliwie niezmiennym, w miejscu ich pierwotnego występowania. Priorytetem służb ochrony zabytków są więc stanowiska archeologiczne traktowane jako nienaruszalna całość. Dlatego też zagrożenia związane z przestępczością należy rozpatrywać w oparciu o zakres potencjalnych strat, które mogą powstać w zasobie dziedzictwa. W dyskursie na temat przestępczości skłonni jesteśmy zapominać, że przepisy karne zostały stworzone jako element norm prawnych dla ochrony pewnych wartości, a sankcje nie są celem samym w sobie. Ze względu na zasady ochrony dziedzictwa archeologicznego najistotniejszym przepisem karnym, w kontekście zniszczenia zabytkowych nawarstwień stanowiska archeologicznego, jest

is Article 111 of the act penalising illegal searching for moveable artefacts, including archaeological artefacts, with the use of technical, electronic, and diving equipment², as well as Articles 115 and 116³ penalising failure to report that an object which might be an archaeological artefact has been found. It is often connected with misappropriation of the artefact or simply, of another's property, which is penalised under Article 284 of the *Penal Code*⁴, because all archaeological finds in Poland, regardless of the way they were discovered, are property of the State Treasury. According to the latest amendment to the Act, since Jan. 1, 2018 the offence described in Article 111 will be a crime. Another commonly breached provision of the act is Article 108 concerning destruction or damage of a monument⁵. With regards to archaeological heritage, such crime can concern both archaeological objects and sites. Breach of other provisions of the above-mentioned act, describing illegal export abroad, counterfeit and alteration of monuments for commercial purposes and deliberate introduction thereof onto the market, in the context of historical relics of contemporary times is significantly more difficult to observe, which is why it is considered less common. This might be a wrong approach; however, until the detection of these specific breaches of the law sees an improvement, there are no grounds to argue against it.

The most important principle of safeguarding archaeological heritage is to preserve its elements in the possibly unchanged condition, in the original location. Therefore, archaeological sites treated as an inviolable whole are the priority of the monuments protection services. Therefore, the crime-related dangers should be considered on the basis of the extent of potential losses which might be incurred in the heritage resources. In discourse concerning crime, we are inclined to forget that criminal provisions were created as an element of legal standards for the protection of certain values, and that the sanctions are not an end in themselves. In view of the principles of protection of archaeological heritage, the most important criminal provision in the context of damage to historical layers at archaeological sites is Article 108. Illegal excavations mean primarily damage to immovable archaeological monuments, and then misappropriation of the unearthed objects and other crimes

art. 108. Nielegalne wykopaliska to przede wszystkim uszkodzenie nieruchomego zabytku archeologicznego, a dopiero w następnej kolejności przywłaszczenie odkrytych przedmiotów i inne przestępstwa z tym związane, jak paserstwo czy nielegalny wywóz za granicę. Zniszczeniem stanowiska archeologicznego jest także przeprowadzenie w jego obrębie inwestycji ziemnej bez wyprzedzających badań archeologicznych. Jednakowoż w dalszym ciągu najbardziej widocznym przejawem tych przestępczych działań są ich następstwa – handel nielegalnie pozyskanymi artefaktami i ich kolekcjonowanie.

Tak zarysowany problem ulega w znacznym stopniu uproszczeniu, gdy przymierzmy jego ramy do archeologicznego dziedzictwa czasów najnowszych. Wydaje się, że regulacje prawne nie nadążają za zagrożeniami i nie odpowiadają specyfice dziedzictwa współczesności.

Dziedzictwo archeologiczne tego okresu to, oprócz stanowisk osadniczych i sepulkralnych, przede wszystkim ślady starć zbrojnych, biwakowania i przemarszów wojsk, a także pochówki żołnierskie i podziemne relikty inżynierii wojskowej. Ta lista nie wyczerpuje wszystkich rodzajów obiektów archeologicznych współczesności, jednak ich wyliczenie czy też zdefiniowanie pod względem naukowym jest raczej zadaniem innych tekstów niniejszego tomu. W tym miejscu należy skoncentrować się na specyfice tego dziedzictwa, która powoduje trudności zarówno w prawidłowym rozpoznaniu zjawiska przestępczości, jak i jego skutecznym zwalczaniu. Podstawowym zagrożeniem dla podziemnych relikwów ostatnich dwóch stuleci jest działalność poszukiwaczy skarbów. Poszukiwanie trofeów przy pomocy wykrywaczy metali zyskało popularność na miarę wędkarstwa czy uprawiania sportu. Liczba osób poświęcających się temu hobby szacowana jest na ponad 100 tysięcy⁶. Zgodnie z danymi Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego rocznie wydawanych jest jedynie około 100 pozwoleń na poszukiwanie zabytków przy pomocy urządzeń technicznych, elektronicznych i sprzętu do nurkowania⁷. Dysproporcja jest porażająca, nawet jeśli przyjmiemy, że intencją wielu poszukiwaczy jest odkrycie jakiegokolwiek trofeum, które wcale nie musi spełniać definicji zabytku, więc teoretycznie działanie takie nie wymaga występowania o pozwolenie. W rzeczywistości przepisy prawa są

related thereto, such as dealing in stolen property or illegal export abroad. Damage to an archaeological site also consists in carrying out a ground investment in the area thereof without prior archaeological surveys. However, the most visible manifestation of these criminal acts are their consequences – trade in illegally acquired artefacts and collecting thereof.

This issue is significantly simplified when compared with archaeological heritage of the contemporary times. It would seem that legal regulations fail to keep up with the threats and do not match the specific nature of contemporary heritage.

Apart from settlement and funerary sites, archaeological heritage of this period consists primarily of evidence of armed conflicts, camping and march of troops, as well as soldier burials and underground relics of military engineering. This list fails to exhaust the types of contemporary archaeological objects; however, enumeration or scientific definition thereof is rather the task of other texts contained in this volume. At this point, we should concentrate on the specific nature of this heritage which creates difficulties both in proper identification of this criminal phenomenon and in effective counteracting. The main risk for underground relics of the last two centuries is the activity of treasure hunters. Hunting for trophies with the use of metal detectors has gained popularity comparable to that of angling or sport. The number of persons estimated to engage in this hobby is more than 100,000⁶. According to the data of the Ministry of Culture and National Heritage, only about 100 permits for searching for monuments with the use of technical, electronic, and diving equipment are issued every year⁷. The disproportion is staggering, even if we assume that many hunters are searching for any sort of trophy, which does not necessarily have to comply with the definition of a monument, which theoretically does not require a permit. In fact, the law is routinely broken, stretched, and circumvented. Persons using metal detectors as a hobby, and not merely incidentally, expect concrete findings, and these are usually objects which comply with the statutory definition of a monument. The most coveted finds include coins and military objects, which are always in demand on the collector's market. The interest in numismatic items is understandable due to their measurable material value; however, it is also

nagminnie łamane, naciągane i omijane. Osoby używające wykrywaczy metali hobbystycznie, a nie tylko incydentalnie, oczekują określonych znalezisk i są to zwykle przedmioty spełniające ustawową definicję zabytku. Najbardziej pożądanymi znaleziskami są monety i militaria, na które panuje nieustanny popyt na rynku kolekcjonerskim. Zainteresowanie numizmatami jest zrozumiałe ze względu na ich wymierną wartość materialną, jednak militaria też są przedmiotami łatwo znajdującymi nabywców. Rzadko zdajemy sobie sprawę, że wyposażenie wojskowe odkrywane na terenie Polski może być przedmiotem zainteresowania także poza granicami kraju. Obszar Polski, która była areną walk obu wojen światowych, powstań przeciwko ościennym mocarstwom oraz między innymi starć zbrojnych potęg militarnych XVIII wieku, jest dla kilku naszych sąsiadów miejscem mającym istotne znaczenie dla ich rodzimej narracji historycznej. Pamiątki przeszłości z pól bitewnych Polski mogą osiągać wyższe ceny i w niektórych przypadkach cieszyć się nawet większym zainteresowaniem za granicą niż w kraju, choć wrywkowy ogląd naszego rynku wskazuje na ich niesłabnącą popularność.

Poszukiwanie monet i militariów jest czynnością planowaną. Prowadzi się kwerendy historyczne, analizuje archiwalne mapy, internetowe zdjęcia lotnicze, a nawet wyniki lotniczego skanowania laserowego. Miejsca obfitujące w znaleziska są eksploatowane przez wiele sezonów. Mimo to prawie wszyscy poszukiwacze skarbów utrzymują, że ich celem nie są zabytki i że znaleziska tego typu są przypadkowe. Są to niewyszukane próby omięcia obowiązujących przepisów.

Pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków jest potrzebne jedynie na intencjonalne poszukiwanie przy pomocy urządzeń technicznych i elektronicznych ukrytych lub porzuconych obiektów spełniających definicję zabytku ruchomego. Wszystkie zabytki archeologiczne bez względu na sposób odkrycia są własnością skarbu państwa, ale żeby znalezisko przypisać do tej kategorii, musi ono jednocześnie spełniać dwie definicje – w pierwszej kolejności definicję zabytku, a następnie zabytku archeologicznego. Obowiązujący przepis określa zabytek jako obiekt warty zachowania ze względu na jedną z trzech wartości: historyczną, artystyczną lub naukową⁸. Zabytek archeologiczny jest specyficznym typem

easy to find buyers for military objects. We rarely realise that the military equipment discovered in Poland may also be of interest outside the country. The territory of Poland, which was an arena for the battles of both world wars, uprisings against neighbouring countries and armed conflict between the military powers of the 18th century, is a place of great significance for the historical narrative of several of our neighbours. Mementos of the past from Polish battlefields can be priced higher and sometimes even attract greater interest abroad than in Poland, although a random overview of our market indicates their steady popularity.

Searching for coins and military objects is a planned activity. Historical queries are made, and analysis is performed of archival maps, aerial photographs from the internet and even results of aerial laser scanning. Locations with abundant finds are exploited throughout many seasons. Despite this, almost all treasure hunters claim that monuments are not their objective and that such findings are accidental. These are only the simple ways of trying to circumvent the applicable law.

Permission of the Voivodeship Monuments Protection Officer is required only for deliberate searches for hidden or abandoned objects complying with the definition of movable monuments with the use of technical and electronic equipment. All archaeological finds, regardless of the way they were found, are property of the State Treasury, but in order to be classified as such, they must comply with two definitions at the same time – firstly, the definition of a monument, and secondly, the definition of an archaeological monument. The existing provision defines a monument as an object worth preserving due to one of the values: historical, artistic or scientific⁸. An archaeological monument is a specific type thereof, which should be connected at present or in the past with cultural layers of the archaeological site or which remained underwater⁹. In the case of battlefields, armed operations did not always result in formation of the cultural layers which define an immovable archaeological monument (archaeological site), as well as indirectly movable archaeological finds. This is important not only due to the unambiguously expressed ownership of archaeological finds, but also due to possible damage to archaeological sites. This

zabytku, który powinien być obecnie lub w przeszłości powiązany z ziemnymi nawarstwieniami kulturowymi stanowiska archeologicznego bądź też zalegał pod wodą⁹. W przypadku pól bitewnych działania zbrojne nie zawsze powodowały wytworzenie się warstw kulturowych definiujących nieruchomy zabytek archeologiczny (stanowisko archeologiczne), jak i pośrednio ruchome zabytki archeologiczne. Jest to ważne nie tylko ze względu na jednoznacznie wyrażoną własność zabytku archeologicznego, ale również na potencjalne zniszczenie stanowiska archeologicznego. To jedna z najistotniejszych różnic, które wynikają ze wspomnianej już specyfiki archeologicznego dziedzictwa czasów najnowszych. Jeżeli nie wykształciła się warstwa kulturowa, obecność stanowiska archeologicznego można poddawać w wątpliwość, pomimo że bez wątpienia rabunkowe pozyskanie militariów z jego obszaru niszczy wartość historyczną i naukową tego miejsca. Mało tego, często poddaje się w wątpliwość sam zabytkowy charakter militariów pozyskanych z ziemi. Są to przedmioty zunifikowane, wyprodukowane przemysłowo w bardzo licznych seriach. Ich stan zachowania po pozyskaniu jest najczęściej zły i nie przypomina obiektów muzealnych, jakie zwykliśmy byli widywać na wystawach. O ich wartości zabytkowej w dużej mierze przesądza kontekst znalezienia. W przypadku gdy obiekt został odzyskany z kolekcji bądź rynku antykwarycznego, kontekst znalezienia określający wartość naukową i po części historyczną jest najczęściej nieznaną bądź zatajaną, co oznacza, że wspomniane wątpliwości mogą wybuchnąć ze zdwojoną siłą. Oglądając sam przedmiot, którego nie można powiązać z określonym wydarzeniem historycznym czy miejscem na mapie, jesteśmy często skazani na jego ocenę przez pryzmat unikalności bądź wartości artystycznej. Ma to ogromny wpływ na skuteczność zwalczania przestępczości przeciwko zabytkom współczesności i ukazuje, jak trudnym zadaniem jest ochrona pól bitewnych i zabytków militarnych przed rozszabrowaniem.

Do roku 2015, do wprowadzenia Ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o rzeczach znalezionych, odrębnym aktem prawnym, który regulował postępowanie z przedmiotami znalezionymi w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, był – oprócz Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

is one of the most significant differences which arise from the above-mentioned specific nature of contemporary archaeological heritage. If no cultural layers were formed, the presence of an archaeological site may be questioned, although misappropriation of the military objects from the area doubtless damages the historical and scientific value of the place. On top of that, the historical nature of the unearthed military objects themselves is often brought into question. They are uniform objects, manufactured industrially in numerous batches. Their state of preservation after discovery is often poor and does not resemble the museum pieces which we are used to seeing at exhibitions. Their historical value is largely determined by the context of discovery. If an object was retrieved from a collection or the antiquarian market, the context determining the scientific and partially historic value is often unknown or concealed, which means that the above-mentioned doubts can manifest with redoubled strength. When looking at an object which cannot be associated with a particular historical event or location on the map, we are often forced to evaluate it on the basis of its uniqueness or artistic value. This has an immense influence on the effectiveness of combating crime against contemporary artefacts and shows how difficult a task it is to protect battlefields and military artefacts against looting.

Until 2015, before the introduction of the *Act of 20 February 2015 on found property*, a separate legal act which regulated the handling of the items found in such circumstances that finding the owner would be clearly futile was – except for the *Act of 23 July 2003 on the protection and guardianship of monuments* – the *Civil Code*. Despite the clear provisions of Article 189 granting ownership of such findings which additionally possessed any scientific value to the State Treasury, illegal acquisition and trade of mementos of the past flourished¹⁰. At present, the provision has been amended by way of the *Act on found property* which provides a detailed description of the duties of the finder. The new wording of Article 189 of the Civil Code grants co-ownership of discovered items, if searching for the owner was clearly futile, to the finder and the owner of the area. One exception to this rule are monuments and archival materials, which become property of the State

– Kodeks cywilny. Pomimo jednoznacznych zapisów artykułu 189, przyznających skarbowi państwa własność takich znalezisk, które miały dodatkowo jakąkolwiek wartość naukową, nielegalne pozyskiwanie i handel pamiątkami przeszłości kwitły¹⁰. Obecnie przepis ten został zmieniony ustawą o rzeczach znalezionych, która szczegółowo opisuje obowiązki znalazcy. Kodeks cywilny w nowym brzemieniu artykułu 189 daje współwłasność rzeczy odkrytych w takich okolicznościach, gdy poszukiwanie właściciela jest oczywiście bezcelowe, odkrywcy i właścicielowi terenu. Wyjątkiem są zabytki i materiały archiwalne, które stają się własnością skarbu państwa¹¹. Ustawa o rzeczach znalezionych dopuszcza przejęcie przez znalazcę własności przedmiotu, jednak należy dopełnić wymaganych przepisami formalności. W pierwszej kolejności jest to zgłoszenie odkrycia. Złoto, platynę, srebro (w tym monety), wyroby użytkowe ze złota, platyny lub srebra, kamienie szlachetne, perły, koral, sprzęt lub ekwipunek wojskowy, pieniądze, papiery wartościowe należy niezwłocznie przekazać staroście. Po ustawowo określonym czasie, gdy nie zgłosi się właściciel, powracają one do znalazcy. Odkrycie przedmiotów mogących być zabytkami bądź materiałami archiwalnymi również musi być niezwłocznie zgłoszone właściwym organom, jednak gdy nie można odnaleźć właściciela, przejmuje je na własność skarb państwa¹².

Po dwóch latach obowiązywania nowych uregulowań prawnych można już mieć pewność, że są całkowicie martwe oraz że w żaden sposób nie wpłynęły na zmniejszenie liczby nielegalnych eksploracji ani na większe poszanowanie praw właściciela terenu, na którym ma miejsce poszukiwanie trofeów. W ustawie o rzeczach znalezionych nie przewidziano przepisów karnych, jej naruszenie należy rozpatrywać w oparciu o Kodeks karny i ewentualnie właściwe przepisy ustawy o ochronie zabytków. Oznacza to, że łatwiej jest postawić zarzut przywłaszczenia odkrytego przedmiotu, nawet jeżeli nie wiadomo, czy jest on zabytkiem, jednak, jak już wspomniano, teoria nie przystaje do praktyki. Szarej strefy nie zmienił nawet system nagród dla legalnie działających poszukiwaczy zabytków, który przewidział Kodeks cywilny, a uszczegóławia opisywana ustawa¹³.

W dobie powszechnego użycia wykrywaczy metali ogromnym, jednak trochę marginalizowanym w dyskusjach specjalistów problemem jest rabunek

Treasury¹¹. The *Act on found property* provides for the possibility of the finder acquiring ownership of the object; however, certain formalities required by the law must be complied with. The first one is reporting the finding. Gold, platinum, silver (including coins), utility products made from gold, platinum or silver, precious stones, pearls, coral, military devices or equipment, money, and securities should be immediately submitted to the head of the province. Once the statutory period has ended and the owner failed to turn up, the objects return to the finder. Discovery of objects which might be monuments or archival materials must also be immediately reported to relevant authorities; however, if the owner cannot be found, they become property of the State Treasury¹².

Two years after the entry of these new legal regulations into force, we can be sure that they are not obeyed and that they did not contribute towards decreasing the number of illegal explorations or greater respect for the rights of the owner of the land where treasure hunting is practised in any way. The *Act on found property* fails to provide any criminal provisions; any breach thereof should be considered based on the *Penal Code* and potentially the relevant provisions of the *Act* on the protection of monuments. This means that it is easier to accuse someone of misappropriation of a found object, even if it remains unknown whether it is a monument or not; however, as has already been mentioned, the theory is hardly reflected in practice. Not even the reward system for legal treasure hunters, provided for in the *Civil Code* and described in detail in the described act¹³, managed to change the grey market.

In the age of the widespread use of metal detectors, an enormous issue, which is somewhat marginalised in discussions of specialists, is grave looting. Obviously, some of the treasure hunters accidentally come across unmarked burial places equipped with items which cause the signal of the detector. How the finds are handled in such cases remains at the sole discretion of the finder and his or her potential companions because unearthed objects do not always allow identification of its origin. Soldier identification tags, the so-called dog tags, are largely popular collector's items whose owners pretend that each individual case was a find connected with disposal of equipment at

miejsz spoczynku zmarłych. Oczywiście jest, że część poszukujących w sposób przypadkowy trafia na nieoznaczone pochówki, których wyposażenie wzbudza sygnał wykrywacza. Postępowanie ze znaleziskiem w takich wypadkach pozostaje tajemnicą odkrywcy i jego potencjalnych towarzyszy, bo sam pozyskany przedmiot nie zawsze pozwala na określenie pochodzenia. Bardzo popularnymi obiektami kolekcjonerskimi są żołnierskie znaki tożsamości, tzw. nieśmiertelniki, których właściciele udają, że w każdym pojedynczym przypadku są to znaleziska związane z pozbywaniem się wyposażenia przy przymusowej demobilizacji bądź pamiątka, nawet jeśli w zbiorze jest ich kilkaset. Jest to temat na tyle wstydlivy, że kolekcjonerzy i poszukiwacze starają się go w wypowiedziach publicznych przemilczać. Rabunek grobów staje się coraz bardziej widoczny, a bezczelność hien cmentarnych szokuje. Na posiedzeniu Komisji Kultury i Środków Przekazu Senatu RP poświęconym przestępczości przeciwko dziedzictwu kulturowemu, które odbyło się w dniu 28 marca 2017 roku, jeden z członków komisji opisywał problemy związane z rewitalizacją cmentarzy z okresu I wojny światowej w województwie łódzkim. Zgodnie z nabytym doświadczeniem po oczyszczeniu historycznego cmentarza nagrobki stawia się w innym miejscu, ponieważ błyskawicznie pojawiają się rabusie, którzy oznaczone miejsce rozkopują.

Prawie całkiem nierozpoznany jest problem rabunku wraków na Bałtyku. Bakcył zbierania pamiątek bez względu na zasady nie ominął nurków. Jak żadna inna, jest to działalność prowadzona w ukryciu i trudna do wykrycia. Ochrona dziedzictwa podmorskiego to zadanie o wiele trudniejsze niż na stałym lądzie, a państwowe służby są do tego całkowicie nieprzygotowane. Na całym wybrzeżu istnieje tylko jeden ośrodek muzealny gotowy do podjęcia, przy ograniczonym budżecie instytucji kultury, tego typu wyzwania¹⁴. Obecnie wiemy tylko tyle, że rynek pamiątek marynistycznych jest równie żywy co rynek militariów, a w wielu aspektach oba mają wiele części wspólnych. Można potwierdzić poszczególne przypadki rabunku wraków, ale wyciągnięcie wniosków na temat rzeczywistej skali i charakterystyki zjawiska jest na razie zbyt trudne.

Obserwacja oficjalnego rynku antykwarycznego w postaci targów staroci i internetowych portali

compulsory demobilisation or a memento, even if the collection includes hundreds thereof. This is such a shameful topic that collectors and treasure hunters often try to omit it in public commentary. Grave looting is becoming increasingly evident, and the audacity of the robbers shocks. At the meeting of the Committee on Culture and Media of Polish Senate dedicated to crime against cultural heritage, which was held on 28 March 2017, one of the members of the committee described issues connected with revitalisation of graveyards from the time of World War I in Łódzkie Voivodeship. Basing on the experience gained, once historical graveyards had been cleaned, gravestones were placed elsewhere because otherwise the place was instantly visited by robbers who dug up the marked area.

One almost completely unrecognised topic is the issue of shipwreck robbery in the Baltic Sea. Despite the regulations, the memento collection bug did not spare divers. Like no other, this activity is carried out in hiding and is difficult to detect. Protection of underwater heritage is a much more difficult task than on land, and national services are entirely unprepared for it. Along the entire coastline, there is only one museum institution which is ready to face this type of challenge, within the limited budget of a cultural institution¹⁴. At present, we only know that the market for maritime mementos is doing as well as the market for military objects, and in many aspects the two have a lot in common. Single cases of shipwreck robbery can be confirmed, but it is still too difficult to draw any conclusions with regards to the actual scale and characteristics of the phenomenon.

Observation of the official antiquarian market in the form of antiques fairs and online auction portals, but also portfolios of numismatic shops, indicates that it is supplied by illegal monument hunters on a large scale, so large that it is beyond control of the state authorities. Items from illegal excavations are offered openly, often without any attempt to conceal their origin. This phenomenon is not controlled or even effectively observed in any way, and the scale of actual and potential violations of the law, in particular with regards to contemporary artefacts, exceeds the capacity of adequate response. Several decades' worth of negligence led to a situation where consistent enforcement of the applicable law would mean

aukcyjnych, ale też ofert sklepów numizmatycznych wskazuje na to, że jest on szerokim strumieniem zasilany przez nielegalnych poszukiwaczy zabytków, a skala tego zjawiska wymknęła się spod kontroli instytucji państwa. Przedmioty z rabunkowych wykopalisk oferowane są jawnie, często bez żadnych prób ukrycia ich pochodzenia. Zjawisko nie jest w jakikolwiek sposób kontrolowane ani nawet skutecznie obserwowane, a skala rzeczywistych i potencjalnych naruszeń prawa, szczególnie w zakresie zabytków z czasów najnowszych, przekracza możliwości adekwatnej reakcji. Zaniedbania dziesięcioleci spowodowały, że konsekwentna egzekucja obowiązujących przepisów jest równoznaczna z otwarciem przysłowiowej puszką Pandory, co sprawia, że skutecznie unika się tego problemu. Strategia przeczekania nie wróży dobrze archeologicznemu dziedzictwu okresu nowożytnego i współczesnego, nie można jej więc przeciągać w nieskończoność. Rozwiązanie tej kwestii musi wreszcie nastąpić, jednak niezbędnym warunkiem jest uzmysłowienie sobie, że ona istnieje, narasta i jest istotna. Mam nadzieję, że powyższy tekst się ku temu przyczyni.

Publikacja tego artykułu zbiegnie się w czasie z istotną zmianą prawną, która wchodzi w życie od 1 stycznia 2018 roku. Nielegalne poszukiwanie zabytków przy pomocy urządzeń elektronicznych, technicznych i sprzętu do nurkowania od tego dnia będzie przestępstwem. Być może jest to zmiana, która zapewni ochronę archeologicznemu dziedzictwu współczesności. ■

Marcin Sabaciński, archeolog, absolwent Uniwersytetu Warszawskiego oraz studiów podyplomowych Ochrona i zarządzanie dziedzictwem archeologicznym na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Pracownik Zespołu ds. ekspertyz i analiz zabytków archeologicznych w Dziale Ekspertyz i Analiz Konserwatorskich Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

opening Pandora's box, which in consequence means that the issue is effectively avoided. The strategy of waiting does not bode well for archaeological heritage of the modern and contemporary periods, which is why it cannot be drawn out endlessly. Ultimately, this matter needs to be resolved; however, it is imperative that we first realise that it actually exists, that it is growing, and that it matters. I hope that this text will contribute to this.

Publication of this article will coincide with a significant legal change that enters into force on Jan. 1, 2018. Illegal search for monuments with the use of electronic, technical, and diving equipment will henceforth be a crime. This change may ensure protection of contemporary archaeological heritage. ■

Marcin Sabaciński, archaeologist, graduated from the University of Warsaw and the Protection and Management of Archaeological Heritage postgraduate programme at the Adam Mickiewicz University in Poznań. Employee of the Unit for expert studies and analysis of archaeological monuments at the Department of Expert Studies and Conservatory Analysis of the National Heritage Board of Poland.

Przypisy

- 1 Są to przestępstwa: art. 108 – niszczenie zabytku, art. 109 – wywóz zabytku bez pozwolenia, art. 109 A – podrabianie zabytku, art. 109 B – zbywanie podrobionych zabytków, oraz wykroczenia: art. 110 – dopuszczenie do zniszczenia zabytku, art. 111 – nielegalne poszukiwania zabytku, art. 112 – łamanie zakazów w parku kulturowym, art. 113 – nieinformowanie o zdarzeniach istotnych dla zabytku, art. 113 A – niepowa-

---

Endnotes

- 1 These are the following crimes: Article 108 – damage to monuments, Article 109 – export of monuments without permission, Article 109(A) – counterfeiting monuments, Article 109(B) – sale of counterfeit monuments, as well as the following offences: Article 110 – allowing damage to monuments to happen, Article 111 – illegal searches for monuments, Article 112 – breach of prohibitions at cultural parks,

- domienie o powrocie zabytku zza granicy, art. 114 – utrudnianie organom dostępu do zabytku, art. 115 – niezgłoszenie odkrycia zabytku, art. 116 – niezgłoszenie przypadkowego znalezienia zabytku, art. 117 – nielegalne prace przy zabytku, art. 118 – nielegalne umieszczanie reklam na zabytku, art. 119 – niewykonanie zleceń kontroli konserwatorskiej.
- 2 Art. 111. 1. Kto bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia poszukuje ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny. 2. W razie popełnienia wykroczenia określonego w ust. 1 można orzec: 1) przepadek narzędzi i przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia wykroczenia, chociażby nie stanowiły własności sprawcy; 2) przepadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z wykroczenia; 3) obowiązek przywrócenia stanu poprzedniego lub zapłaty równowartości wyrządzonej szkody. Od dnia 1 stycznia 2018 r. to wykroczenie stanie się przestępstwem zagrożonym karą pozbawienia wolności do lat 2.
  - 3 Art. 115. 1. Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o odkryciu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, a także nie wstrzymał wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć znaleziony przedmiot i nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny. 2. W razie popełnienia wykroczenia określonego w ust. 1 można orzec na wiązkę do wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.
Art. 116. 1. Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o przypadkowym odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, a także nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny. 2. W razie popełnienia wykroczenia określonego w ust. 1 można orzec na wiązkę do wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.
  - 4 Kodeks karny, art. 284, par. 1. Kto przywłaszcza sobie cudzą rzecz ruchomą lub prawo majątkowe, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. Par. 2. Kto przywłaszcza sobie powierzoną mu rzecz ruchomą, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Par. 3. W wypadku mniejszej wagi lub przywłaszczenia rzeczy znalezionej, sprawca podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. Par. 4. Jeżeli przywłaszczenie nastąpiło na szkodę osoby najbliższej, ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego.
  - 5 Art. 108. 1. Kto niszczy lub uszkadza zabytek, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. 2. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. 3. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 1 sąd orzeka, a w razie skazania za przestępstwo określone w ust. 2 sąd może orzec na wiązkę na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami w wysokości od trzykrotnego do trzydziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia.
- Article 113 – failure to inform about events of importance in the context of monuments, Article 113(A) – failure to inform about return of monuments from abroad, Article 114 – obstruction of access of the authorities to monuments, Article 115 – failure to report discovery of monuments, Article 116 – failure to report accidental discovery of monuments, Article 117 – illegal works performed on monuments, Article 118 – illegal placement of advertisements on monuments, Article 119 – failure to perform the recommendations issued after a conservator’s inspection.
- 2 Article 111(1): Anyone who searches for hidden or abandoned monuments without a permit or in defiance of the conditions of permit, using any electronic, technical or diving equipment, shall be subject to a penalty of arrest, restricted liberty or fine. Article 111(2): Should the offence specified in Article 111(1) be committed, the following penalties may be decreed: 1) forfeiture of the equipment and objects that served, or were designed for committing the offence, even if they were not property of the perpetrator; 2) forfeiture of the objects that come directly or indirectly from the offence; 3) obligation to restore the former state or pay the equivalent of the damage made. Since Jan. 1, 2018 this offence will be a crime punishable by imprisonment up to 2 years.
  - 3 Article 115(1): Anyone who failed to immediately notify the Regional Monuments Protection Officer or the Head of the Commune (mayor) or the director of the maritime office of finding an object of alleged monument value during ground or construction works, as well as did not discontinue works which might damage or destroy the object and did not safeguard the object or the site where it was found using all available measures is subject to a fine. Article 115(2): Should the offence specified in Article 115(1) be committed, vindictive damages may be decreed in the amount of up to twenty times the minimum remuneration, to be donated to an indicated social purpose connected with the guardianship of monuments. Article 116(1): Anyone who failed to immediately notify the Regional Monuments Inspector or the Head of the Commune (mayor) or the director of the maritime office of accidentally finding an object of alleged archaeological find value, and did not safeguard the object or the site where it was found using all available measures is subject to a fine. Article 116(2): Should the offence specified in Article 116(1) be committed, vindictive damages may be decreed in the amount of up to twenty times the minimum remuneration, to be donated to an indicated social purpose connected with the guardianship of monuments.
  - 4 *Penal Code*, Article 284(1): Anyone who misappropriates someone else’s movable property or property rights shall be liable to imprisonment for up to three years. Article 284(2): Anyone who misappropriates movably properly entrusted to him or her shall be liable to imprisonment for between three months to five years. Article 284(3): If the act is of lesser significance, or misappropriation of lost property, the offender shall be liable to the restriction of liberty or imprisonment for up to one year. Article 284(4): If the misappropriation is to the detriment of a next of kin, the prosecution takes place at the motion of the aggrieved party.
  - 5 Article 108 (1): Anyone who destroys or damages a monument shall be liable to imprisonment of 3 months to 5 years. Article 108(2): If the offender of the deed specified in Article 108(1) acts unintentionally, he or she shall be subject to a penalty of fine, restricted liberty or imprisonment for up to 2 years. Article 108(3): In case of conviction for the crime

- 6 Dane na temat liczby poszukiwaczy skarbów zebrał p. Marcin Michalski, współpracownik Instytutu Archeologii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, na potrzeby rozprawy doktorskiej. Na podstawie danych sprzedażowych detektorów metali szacuje on posiadaczy sprzętu do poszukiwań na 125 tysięcy osób.
- 7 Takie statystyki podaje *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017*, „Ochrona Zabytków” 2014, dodatek specjalny, s. 22. Należy mieć świadomość, że w tej liczbie zawierają się również wnioski złożone przez archeologów, którzy w swoich badaniach planowali użyć georadarów, magnetometrów czy wykrywaczy metali.
- 8 Art. 3 ust. 1 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym.
- 9 Art. 3 ust. 4 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.
- 10 Przed zmianą art. 189 Kodeksu cywilnego brzmiał: Jeżeli rzecz mająca znaczniejszą wartość materialną albo wartość naukową lub artystyczną została znaleziona w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, znalazca obowiązany jest oddać rzecz właściwemu organowi państwowemu. Rzecz znaleziona staje się własnością skarbu państwa, a znalazcy należy się odpowiednie wynagrodzenie.
- 11 Obecne brzmienie art. 189 Kodeksu cywilnego: Jeżeli rzecz znaleziona w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, staje się ona przedmiotem współwłasności w częściach ułamkowych znalazcy i właściciela nieruchomości, na której rzecz została znaleziona, jeżeli jednak rzecz ta jest zabytkiem lub materiałem archiwalnym, staje się ona własnością skarbu państwa, a znalazca jest obowiązany wydać ją niezwłocznie właściwemu staroście.
- 12 Szczegółowo postępowanie to jest opisane w Ustawie z dnia 20 lutego 2015 r. o rzeczach znalezionych, a także częściowo w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- 13 Art. 11 Ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o rzeczach znalezionych. 1. W przypadku, gdy rzecz znaleziona jest zabytkiem lub materiałem archiwalnym i stała się własnością skarbu państwa, znalazcy przysługuje nagroda.
Szczegółową procedurę opisuje Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych, Dz.U. z 14 lipca 2015 r., poz. 979.
- 14 Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku.
- specified in Article 108(1) the court decrees, and in case of conviction for the crime specified in Article 108(2) the court may decree vindictive damages for an indicated social purpose connected with the guardianship of monuments in the amount from three times the minimum remuneration to thirty times the minimum remuneration.
- 6 The data on the number of treasure hunters were collected by Marcin Michalski, associate of the Institute of Archaeology at the Adam Mickiewicz University in Poznan for the purposes of his doctoral dissertation. On the basis of the sales data for metal detectors, he estimates that there are 125,000 owners of searching equipment.
- 7 Such statistics are provided by *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017* [National Programme for the Protection and Guardianship of Monuments for the years 2014-2017], special supplement to “Ochrona Zabytków” 2014, p. 22.
- 8 Article 3(1) of the Act of 23 July 2003 on the protection of monuments and the guardianship of monuments: monument – real estate or a movable, their parts or complexes, being the work of humans or connected with their activity and constituting a testimony of a past era or event, the preservation of which lies in the public interest.
- 9 Article 3(4) of the Act of 23 July 2003 on the protection of monuments and the guardianship of monuments: archaeological find – an immovable monument constituting surface, underground or underwater remains of the existence and activity of humans, comprised of cultural layers as well as products contained therein or evidence thereof, or movable monument being such a product.
- 10 Prior to the amendment, Article 189 of the *Civil Code* read as follows: If a thing of considerable economic, scientific or artistic value should be found in such circumstances that a search for its owner would clearly be futile, the finder shall be obliged to hand the thing over to a competent state authority. The thing found shall become property of the State Treasury and the finder shall be entitled to an appropriate reward.
- 11 The current wording of Article 189 of the *Civil Code*: If the thing should be found in such circumstances that a search for its owner would clearly be futile, the thing shall be co-owned in parts by the finder and the owner of the property where the thing was found; however, should the thing be a monument or archival material, it shall become property of the State Treasury, and the finder shall be obliged to hand it over to the relevant head of the province.
- 12 It is described in detail in the Act of 20 February 2015 on found property, and partially in the Act of 23 July 2003 on the protection and guardianship of monuments.
- 13 Article 11(1) of the Act of 20 February 2015 on found property: Should the found property be a monument or archival material and become property of the State Treasury, the finder shall be entitled to a reward. The detailed procedure is described in the Regulation of the Minister of Culture and National Heritage of 2 July 2015 on rewards for finding monuments or archival materials, Dz.U. [Polish Journal of Laws] of 14 July 2015, item 979.
- 14 The National Maritime Museum in Gdańsk.

Bibliografia / Bibliography

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017, „Ochrona Zabytków” 2014, dodatek specjalny.